

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUOTLALELETSO YA NTLHA (FAL)

PAMPIRI YA NTLHA (P1)

NGWANAITSEELE 2013

MADUO: 80

NAKO: 2 diura

Pampiri e, e na le ditsebe di le 12.

DITAELO

1. Pampiri e, e arogantswe ka dikarolo di le THARO e leng A, B le C.

KAROLO YA A:	Tekatlhaloganyo	(30)
KAROLO YA B:	Tshosobanyo	(10)
KAROLO YA C:	Tiriso ya puo	(40)

2. Buisa ditaelo TSOTLHE ka kelotlhoko.
3. Araba dipotso TSOTLHE.
4. Simolola karolo NNGWE le NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.
5. Dinomoro tsa dikarabo di tlhagelele jaaka di ntse mo pampiring ya dipotso.
6. Tlogela mola mo magareng ga dikarabo tsa gago.
7. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.
8. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.
9. Nako e e tshitshinngwang:

KAROLO YA A:	Tekatlhaloganyo:	45 metsotso
KAROLO YA B:	Tshosobanyo:	20 metsotso
KAROLO YA C:	Tiriso ya puo:	55 metsotso

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTSO 1**

1.1 Buisa temana e e latelang mme morago o arabe dipotso.

TEMANA A

Ka kgwedi ya Phukwi 2012 Aforika-Borwa e ne ya nna e nngwe ya dinaga tse di neng di tsaya karolo mo metshamekong ya Diolimpiki e e neng e tshwaretswe kwa London. Balatedi ba metshameko ba ne ba supa lorato ka go kgatlhantsha batshameki kwa boemelafofaneng ba O.R.Tambo. Tona ya tsa metshameko rre Fikile Mbalula o ne a bontsha boitumelo le kgatlhego fa a ne a naya batshameki dikabelo go tlotlomatsa seo ba se diretseng naga ya Aforika-Borwa kwa London.

Aforika-Borwa e ne ya kgaolwa mo metshamekong e ka ntlha ya tlhaolele, ka ngwaga wa 1964 fa metshameko e, e ne e tshwaretswe kwa Tokyo. Mafatshe a ne a boela a amogela Aforika-Borwa kwa Seoul mo lefatsheng la Borwa jwa Korea ka ngwaga wa 1988. Batshameki ba Diolimpiki ba ba sa itekanelang mo mebeleng ba ne ba kgaolwa ka 1976. Tiragalo e, e ne ya dira gore batshameki le barati ba metshameko ba nne maphata a le mabedi. Zola Budd e ne e le moagi mo Aforika-Borwa yo o tumileng ka go siana, mme o ne a lemoga gore o latlhelgelwa ke tšhono ya go tsenela dikgaisano tsa lobelo tsa Diolimpiki. Zola Budd o ne a tsaya lekwaloitshupo la Amerika gore a tle a kgone go tswelletsa talente ya gagwe pele.

Go ne ga nna botoka fa mafatshe a simolola go fokotsa thupa e ba neng ba otlhaile Aforika-Borwa ka yona. Aforika-Borwa e ne ya retelelwa ke go fenywa metshameko kwa St. Lucia. Morago ga dingwaga di le nne ke fa Reggie Walker a fenywa dikgaisano tsa lobelo lwa dimetara di le lekgolo (100 m) kwa London mme a bona mentlele wa Gouta le Selefera, Charles Hefferon, ena, o ne a bona maemo a bobedi. Aforika-Borwa e ne e na le dimentlele di le masomeamatlhano le bongwe (51) pele e kgaolwa mo metshamekong. Ka 1920 Aforika-Borwa e ne ya bona dimentlele di le lesome kwa Antwerp mme seno sa e baya mo maamong a lesome le bongwe (11). Batshameki ba ba beileng Aforika-Borwa mo maamong a, ke Bevil Rudd mo lobelong lwa borre lwa dimetara di le makgolo a mane (400 m), Clarence Walker mo maboleng le Louis Raymond mo motshamekong wa thenese.

Aforika-Borwa e tsere karolo lwa bofelo mo metshamekong e, ka 1960 kwa nageng ya Roma mme ya boela gape e tletse mafolofolo ka ngwaga wa 1992 kwa Barcelona. Elana Meyer o ne a siana lobelo lwa bomme lwa dimetara di le dikete di le lesome (10 000 m), Wayne Ferreira le Piet Norval ba ne ba ntsha ga tshwene mo motshamekong wa thenese mme ba gapa dimentlele di le pedi tsa gouta.

Ka ngwaga wa 1996 le 2000 Aforika-Borwa e ne ya supa bokgoni ka go gapa dimentlele di le tlhano kwa metshamekong ya Sydney le Atlanta, fa ka 2004 ba ikgapetse dimentlele di le thataro kwa Anthens. Metshameko kwa Beijing e ne ya tshwarwa ka ngwaga wa 2008 mme batshameki ba le 156 ba ne ba reteletse ke go fenywa kwa ntle ga Tshepo Mokoena yo o kgonneng go bona mentlele wa selefera mo motshamekong wa go tlola. Penny Heyns o ne a ikgapela dimentlele di le pedi tsa gauta mo motshamekong wa go thuma. Josiah Thungwane o ne a bona mentlele o le mongwe mo lobelong lwa marathone.

Aforika-Borwa e ne e na le dingwaga di le lesome le borobedi (18) e tsenela metshameko ya Diolimpiki. Dingwaga di le supa tse Aforika-Borwa e di ntseng e sa tsenele dikgaisano ga di a ka tsa dira gore batshameki ba ineele e bile gape ba tlhoke le kgatlhego. Batshameki ba lekile ka bojotle le botswapelo go emela naga ya bona mo metshamekong yotlhe ka go farologana.

[E fetoletswe go tswa go Lokwalodikgang lwa *New Age*, 19 Phukwi 2012]

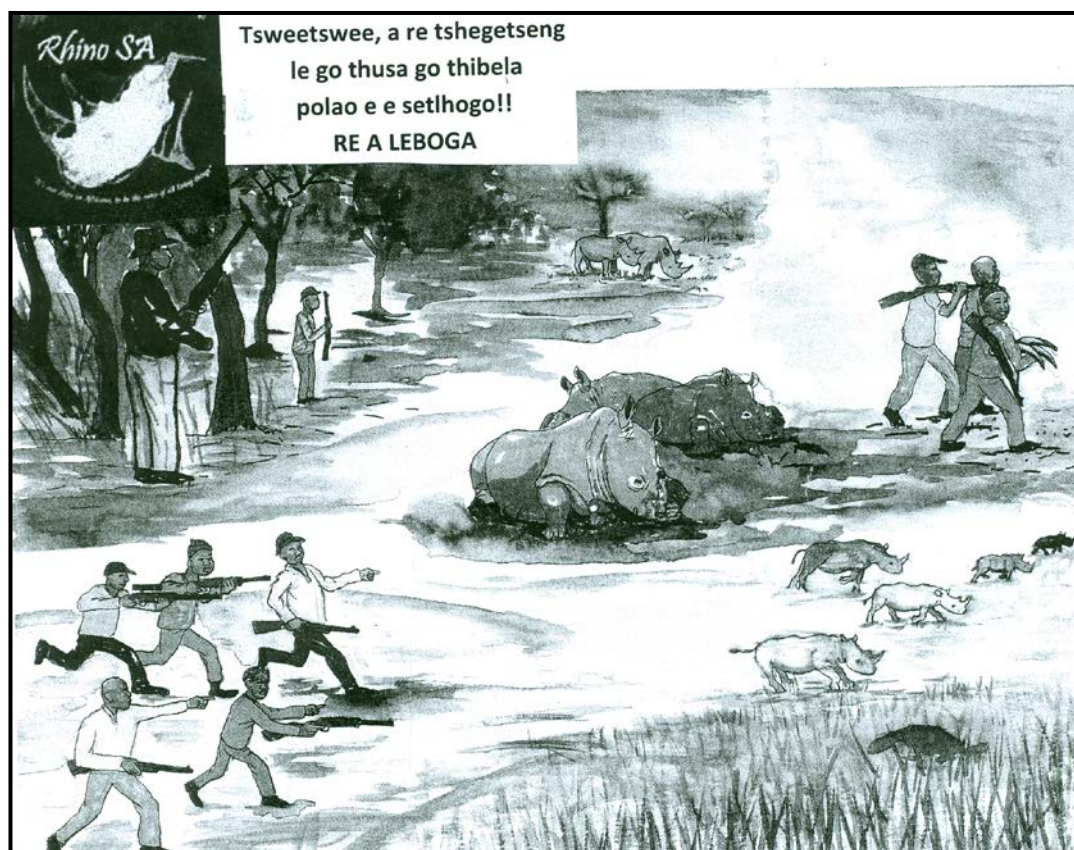
- 1.1.1 Naya leina la lefelo leo metshameko ya Diolimpiki tsa 2012 e neng e tshwaretswe kwa go lona. (1)
- 1.1.2 Balatedi ba metshameko ba bontshitse tshegetso ya Diolimpiki jang? (2)
- 1.1.3 Goreng Aforika-Borwa e ne ya kgaolwa mo metshamekong? (2)
- 1.1.4 Ditlamorago tsa go kgaolwa ga Aforika-Borwa mo metshamekong e nnile dife? (2)
- 1.1.5 Naya maina a le MABEDI a bafenyi ba metshameko ya kwa Barcelona. (2)
- 1.1.6 Penny Heyns o itsege ka motshameko ofe? (1)
- 1.1.7 A go ne go siame gore Aforika-Borwa e ileliwe go tsena mo dikgaisanong tsa Diolimpiki? Tshegetsa ka lebaka. (2)
- 1.1.8 Aforika-Borwa e ne e ipela ka Tshepo Mokoena. A se ke ntlha kgotsa kakanyo. Tshegetsa ka lebaka. (2)
- 1.1.9 Tlhopha karabo e e maleba.

Metshameko ya Diolimpiki e nna teng morago ga dingwaga di le kae?

A Thataro
B Lesomeleborobedi
C Nne
D Robedi (1)

1.2 Sekaseka setshwantsho se se latelang mme morago o arabe dipotso.

TEMANA B

[Lesedi, KL Lethoko le TL Khimbili le New Age]

- 1.2.1 Go buiwa ka eng mo setshwantshong? (2)
- 1.2.2 Ke bomang ba ba kopang go thusiwa? (1)
- 1.2.3 Naya leina la mokgatlo o o dirang ka diphologolo. (1)
- 1.2.4 A diphologolo tse di tlhagelelang mo setshwantshong di kotsi ('dangerous') kgotsa bokgwabo ('tame'). Tshegetska ka lebaka. (2)
- 1.2.5 Ditlamorago tsa se se diragalang mo setshwantshong e tlele go nna dife mo nakong e e tlang? (2)
- 1.2.6 Botlhokwa jwa go nna le diphologolo tse mo nageng ya rona ke bofe? (2)
- 1.2.7 Fa o lebile o ka re ke eng se se tlhotlheletsang tiragalo e e mo setshwantshong? (2)
- 1.2.8 O ka naya ba mokgatlo wa Rhino SA kgakololo efe mabapi le tshireletsego ya diphologolo tse? (2)

1.2.9 Tlhopha karabo e e maleba.

Rhinoceros ka Setswana ke:

- A Phala
- B Tshukudu
- C Thutlwa
- D Noko

(1)
[30]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: TSHOSOBANYO**POTSO 2**

Buisa temana e e latelang (TEMANA C) mme morago o kwale tshosobanyo ka go ntsha dintlha di le SUPA tsa botlhokwa ka tsela/mokgwa wa Setswana wa go nyala mosadi.

DITAELO

1. Kwala dipolelo tse di nang le dintlha di le SUPA mme mafoko a gago a se ke a feta masomeasupa (70).
2. Dinomoro tsa dipolelo di kwalwe go simolola ka 1–7.
3. Kwala ntlha e le NNGWE mo polelong.
4. Kwala ka mafoko a gago.
5. Kwala palogotlhe ya mafoko a o a dirisitseng kwa bokhutlong jwa tshosobanyo.

TEMANA C**TSELA/MOKGWA WA SETSWANA WA GO NYALA MOSADI**

Go tloga bogologolo, lenyalo tota e ntse e le sengwe se se rerwang ke bagolo ba malapa a le mabedi e leng ba kwa gaabo mosetsana le mosimane. Ga le simologe fa batho ba babedi ba kopana. Mosimane a ka sebela bagolo ba gagwe gore o bone golo gongwe mme bone ba simolola go keleka mekgwa ya lelapa ka iketlo. Fa bagolo ba ka dumela gore a ka ipofa ka kgole ya lenyalo kwa lelapeng leo, go iwa kwa gaabo mosetsana mme ba beeletse mosetsana. Ga se bagolo ba mosimane ba ba ikisang ka sebele. Go rongwa ba losika ba ba maleba go isa lefoko le gona go ipega. Fa boorra-mosimane ba se na go ya go ipega kwa go boorramosetsana, go rerisanwa ka tsamaiso ya lenyalo jaanong. Go dumelanwa ka letlha la patlo le bogadi.

Ka letsatsi le go dumelanweng ka lona, borre ba tsoga ka makuku mme ba thibe dikgomo tsa bogadi ka boitumelo go di isa kwa goorramosetsana. Dikgomo tsa bogadi ga di a tshwanela go tlhotsa, go nna mothulo e bile di etelelwa pele ke kgomo e malome a e tshwaetseng mosimane. Kgomo e, e tshwanetse go farologana le tse dingwe ka seemo. Fa borre ba di thiba jaana, ba eta ba di boka ba di leletse mogolokwane mo lefitshwaneng. Ba tla goroga jalo kwa goorramosetsana mme ba fitlhele ba baakanyeditswe sengwe le sengwe. Ba kwa goorramosetsana ba ba amogeke ka diatla tsoopedi. Fa borre ba fulara, bomme ba simolola tiro ya bone ya go batla. Ba dira se ka molao le thulaganyo e e masisi. Ngwetsi e laiwa ke bomme ba ba bothologileng go tla tsamaisong e.

[Lesedi, KL Lethoko le TL Khimbili]

KAROLO YA C: TIRISO YA PUO**POTSO 3**

Sekaseka phasalatso e e latelang mme morago o arabe dipotso.

TEMANA D

[Bona Magazine: Tihakole 2012]

- 3.1 Ke lebenkele lefe le le dirileng phasalatso e e fa godimo? (1)
- 3.2 Leina, sekolo, le dirisitswe jang mo temaneng e e fa godimo? (2)
- 3.3 Supa go tswa mo phasalatsong gore lebenkele le, ke la bogologolo. (2)
- 3.4 Ke mafoko afe a a netefatsang gore diaparo tse di mo phasalatsong ke tsa boleng jo bo kwa godimo? (2)
- 3.5 A o ka itumela fa motsadi a ka tla a go reketse diaparo tsa sekolo go tswa mo lebenkeleng le? (2)

3.6 Tlhopha karabo e e maleba.

Rekisa ke:

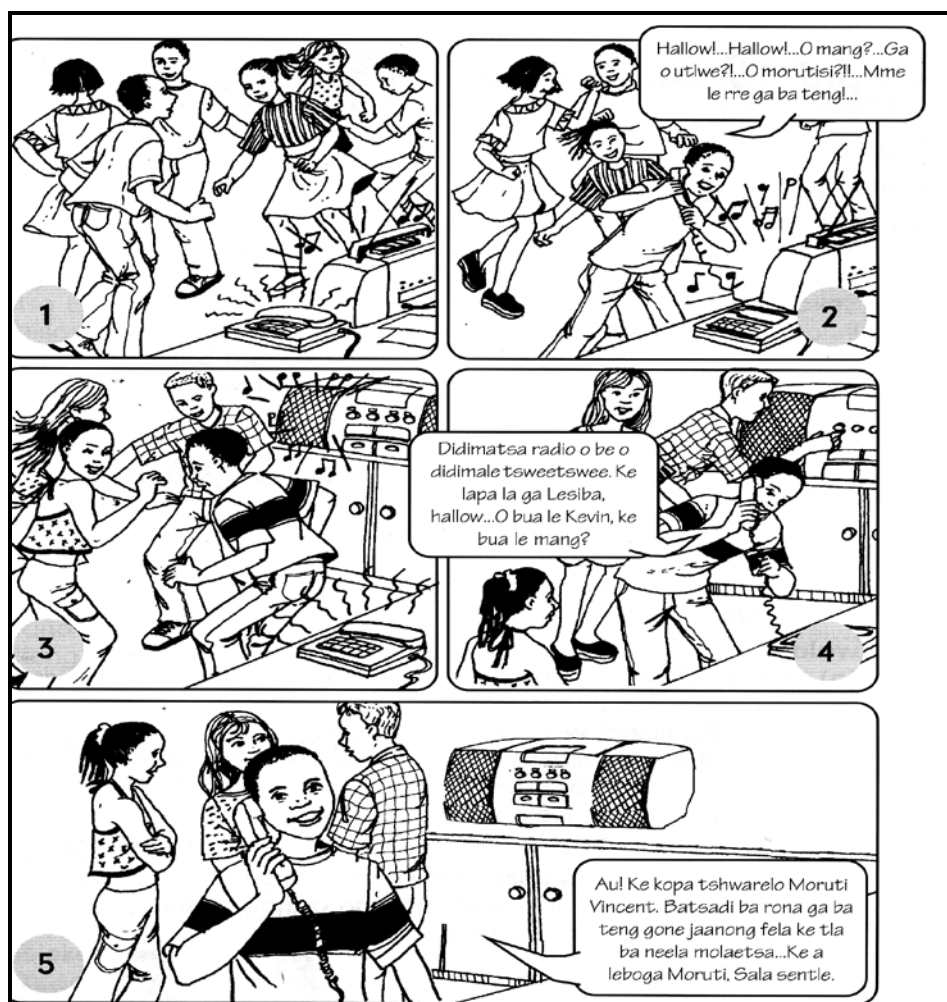
- A Lediredi
- B Ledirisi
- C Ledirani
- D Lediregi

(1)
[10]

POTSO 4

Sekaseka khathunu e e latelang mme morago o arabe dipotso.

TEMANA E

[Setswana Tota, GP Segone le ba bangwe]

- 4.1 Ke eng se se bontshang gore modumo wa radio o kwa godimo thata mo setshwantshong sa 2? (1)
- 4.2 Batho ba ba mo setshwantshong sa 1 ba supa maikutlo a a ntseng jang? Tshegetsa karabo ya gago. (2)
- 4.3 Tiragalo e e mo khathunung e diragalela kwa kae? Tshegetsa karabo ya gago. (2)

4.4 Ke didiriswa dife tsa tlhaeletsano tse di tlhagelelang mo setshwantshong sa 3? (2)

4.5 Dirisa leina Moruti mo polelong e o e itlhametseng jaaka sediri. (2)

4.6 Tlhopha karabo e e maleba.

Lefoko rona ke:

- A Leemeditota
- B Leemeditho
- C Leina
- D Letlhophi

(1)
[10]

POTSO 5

5.1 Buisa temana e e latelang mme morago o arabe dipotso.

TEMANA F

Go tla bo go le kwa phitlhong go be go twe ditlogolwana di tle go buisa dikgare. Ijonaa! Fao gona o fitlhele e kete o ka re lefatshe fatoga ke tsene! Bana fela ba bantsho ba palelwa ke go buisa melaetsa ya Setswana kana Sesotho mme fa go tla mo molaetseng wa Seesimane, ba se ntsha ka dinko ba bo ba itire le makgoanyana ka go se dumisa. Ruri setšhaba sa ga Rantsho se a gakgamatsa, le fa bokoko le borremogolo ba ba tlhokileng lesego la go fitlha kwa dikolong tsa tšhomi ba le teng, e nna khwekhwente-khwekhwente fela. Motho o ipotse gore a kwa meletlong ya basweu ba a tle ba leke go bua dipuo tsa rona.

A o kile wa utlwa fa ngwana wa dingwaga di le tlhano a ka bua Seesimane e le motswana gore o bogelwa jang? O fitlhele go ntse go twe: 'o botlhale jang bathong, ke ngwana wa ga mang?' Ija! A go bua Seesimane go supa o le botlhale?

Batsadi ba re solofetseng gore e nne bona ba ba rutang bana setso le puo, o fitlhele e le bona ba ba buisang bana Seesimane. Fa baeng ba le gona, o fitlhele e kete ba ile go newa maduo, ba omanyana bana fa ba ka re ba araba ka Setswana.

[Lesedi, KL Lethoko le TL Khimbili]

5.1.1 Dirisa lefoko ditlogolwana mo polelong e o e itlhametseng. (2)

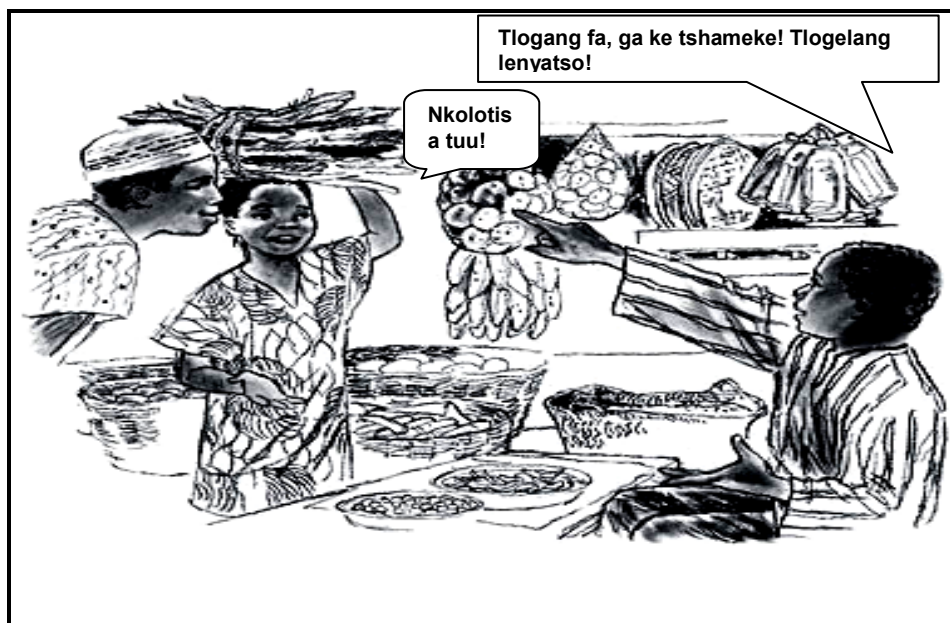
5.1.2 Naya lekaelagongwe la lefoko gakgamatsa o bo o le dirise mo polelong e o e itlhametseng. (2)

5.1.3 Dirisa lefoko fitlha mo polelong go supa bokao jo bo farologaneng le jwa temana. (2)

- 5.1.4 Kwala polelo e e latelang mo pakapheting.
Bana ba bantsho ba palelwa ke go buisa melaetsa ya Setswana. (2)
- 5.1.5 Naya mofuta wa letlhalosi le le thaletsweng ka fa tlase.
Go tla bo go le kwa phitlhong. (1)
- 5.1.6 Naya maina a dikarolopuo tse di thaletsweng.
(a) Motho o ipotse gore a kwa meletlong ya basweu ba a tle ba leke go bua dipuo tsa rona. (1)
(b) A o kile wa utlwa ngwana wa dingwaga di le tlhano a bua Seesimane? (1)
- 5.1.7 Mabotsi a a latelang a dirisiwa fa go batlwa go itsewe eng?
(a) Mang? (1)
(b) Jang? (1)
- 5.1.8 Tlhopha karabo e e maleba.
Lefatshe fatoga ke tsene ke sekapuo sa:
A Tshotlo
B Kaediso
C Kemedi
D Mothofatso (1)

5.2 Sekaseka setshwantsho se se latelang mme morago o arabe dipotso.

TEMANA G

[<http://picture-book.com/taxonomy/term/2228>]

- 5.2.1 Kwala polelo e e latelang mo kganetsong.
Tlogang fa! (2)
- 5.2.2 Dirisa lelatlhelwa 'tuu!' mo polelong e o e itlhametseng. (2)
- 5.2.3 Naya mofuta wa modiriso o o tlhagelelang mo polelong e e latelang.
Tlogelang lenyatso! (2)
[20]
- PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 40**
PALOGOTLHE: 80